

ПРЕЦЕДЕНТНІ ІМЕНА ЯК МАРКЕРИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ПОЕЗІЇ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(45)

УДК 801.631.5-028.21(=161.2)(092)

DOI:10.24144/2663-6840/2021.1(45).237–243

Калита О. Прецедентні імена як маркери інтертекстуальності в поезії Оксани Забужко; кількість бібліографічних джерел – 15; мова українська.

Анотація. У статті проаналізовані прецедентні імена-антропоніми як маркери інтертекстуальності в поезії української письменниці Оксани Забужко. Дослідження виконано з позицій антропоцентризму, з акцентом на функціональному аспекті мовних явищ, із залученням широкого позамовного контексту. Прецедентні імена тлумачаться як частина фонових знань, складний знак, звертаючись до якого, автор активує у свідомості читача стереотипний набір смислових компонентів.

Мета статті – проаналізувати та класифікувати прецедентні імена-антропоніми в поезії Оксани Забужко й дати лінгвістичну інтерпретацію виконуваним ними функціям.

Методи дослідження: суцільної вибірки матеріалу, контекстуального аналізу, дискурс-аналізу.

Матеріал дослідження – вибрані поезії Оксани Забужко зі збірки «Друга спроба» (2005).

Основні результати. Прецедентні імена-антропоніми за критерієм походження поділено на дві групи: українські й запозичені з інших національних культур. Кожна з груп має відмінні від іншої функціональне навантаження та роль у структуруванні тексту. Залежно від позиції у структурі тексту (заголовки, епіграф, текст вірша) вони виконують такі функції: композиційно-текстові, концептові, актуалізують символічні риси денотата, прецедентні тексти чи ситуації. Прецедентне ім'я виконує композиційно-текстові функції за таким алгоритмом: 1) використовується в заголовку; 2) повторюється в складі тропів чи стилістичних фігур; 3) у ході повторення «прирошує» додаткові логічні, асоціативні, оцінні та емоційні смисли, внаслідок чого творяться нові концепти чи міфологеми. Найбільшою варіативністю функцій вирізняються українські жіночі прецедентні імена. Встановлено факти актуалізації одним прецедентним іменем кількох реалій.

Висновки. Особливістю індивідуального стилю Оксани Забужко є поєднання в межах однієї поезії кількох прецедентних імен, часто різних за походженням. Поетеса нашаровує асоціативні образи один на одного, актуалізує прецедентні імена у складі тропів, витворюючи складний авторський концепт.

Ключові слова: прецедентне ім'я, прецедентний текст, прецедентний феномен, інтертекстуальність, мова художньої літератури, Оксана Забужко.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці існує тенденція тлумачити мовні явища з позицій антропоцентризму, який диктує пошук нових методів, напрямів і аспектів мовознавчих студій. Цей принцип зумовлює зміщення акценту зі структури мови на її функціонування. Зокрема, актуальним є аналіз мовлення із залученням широкого позамовного контексту, відповідно, художні тексти розглядаються «як діалог чи полілог автора з усією сучасною та попередньою культурою» [Мислива 2011, с. 174]. За такою ознакою тексту закріпився термін «інтертекстуальність», а дослідження різних аспектів її вербалізації посідає чільне місце у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві. Інтертекстуальність як стилетвірний прийом характерна для творчості письменників-постмодерністів, до яких належить і Оксана Забужко, тому вивчення способів її реалізації, зокрема прецедентних імен, доцільно здійснювати на матеріалі постмодерністських текстів.

Оксана Забужко сьогодні відома не лише як письменниця, поетка, есеїстка, твори якої перекладено більш ніж двадцятьма мовами, а і як філософія, публічна особистість та активна громадська діячка. Починала свій творчий шлях Оксана Стефанівна з поетичного жанру; проблематика її віршів торкається насамперед національної ідентичності та самовизначення, української історії, гендерних

аспектів, унікальності людської особистості та природи творчості. Її поезія характеризується інтелектуальністю, вишуканістю художніх образів та різними проявами інтертекстуальних зв'язків з літературними творами, іншими видами мистецтва та історичними реаліями.

Аналіз попередніх досліджень. Вивчення інтертекстуальності має значну традицію, з часом її розуміння трансформувалося й розширювалося. Першою це поняття ввела в науковий обіг болгарсько-французька філософія Ю. Кристева, тлумачачи його як стратегію побудови тексту: «Будь-який текст будується як мозаїка цитат, будь-який текст є продуктом всмоктування і трансформації іншого тексту» [Кристева 2000, с. 429]. Теорія Ю. Кристевой набула великої популярності у зв'язку з поширенням постструктуралістських ідей, які в літературознавстві спричинили теорію «смерті автора», згідно з якою заперечується статус автора як творчої індивідуальності.

Натомість сучасні вчені-лінгвісти уточнюють інтертекстуальність крізь призму індивідуального стилю письменника. Наприклад, О. Переломова вважає, що інтертекстуальність – це «спосіб породження власного тексту і утвердження своєї творчої індивідуальності через організацію складної системи співвідношень з текстами інших авторів» [Переломова 2006, с. 91]. Як бачимо, такий погляд

більш суголосний з теорією М. Бахтіна, який розглядав інтертекстуальність як взаємодію суб'єктів, а не створених ними текстів.

У довідковому виданні «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» О. Селіванова узагальнює сучасне наукове розуміння цього поняття: «Інтертекстуальність – наявність у певному тексті слідів інших текстів, у більш широкому розумінні – діалогічний зв'язок тексту в семіотичному універсумі з попередніми текстами (рекурсивний) та з подальшим текстотворенням (прокурсивний)» [Селіванова 2006, с. 191]. Тобто будь-який текст є одночасно результатом діалогічних зв'язків із попередніми текстами і джерелом для творення наступних.

Також на сьогодні достатньо дослідженими є способи, якими інтертекстуальність може виявлятися в текстовій площині. До них найчастіше зараховують точні та трансформовані цитати, алюзії, реалії, ремінісценції, мандрівні сюжети, пародії, типові асоціації і навіть естетичну концепцію творчості [Селіванова 2006, с. 191].

Науковцями аналізувалися і суміжні поняття, які допомагають розкрити механізми реалізації й функції інтертекстуальності, зокрема «інтертекст», «прецедентний феномен» та «фонові знання». Наведемо їхні визначення.

За Н. Кузьміною, інтертекст – це «об'єктивно існуюча інформаційна реальність, що є продуктом творчої діяльності людини, яка здатна до постійної самогенерації у часі» [Кузьміна 2007, с. 20]. З цієї дефініцією суголосне поняття «прецедентних феноменів», яке вперше ввів у науковий обіг Ю. Караулов [Караулов 2010, с. 216] і яке пізніше було уточнене низкою вчених. Зокрема, Ю.А. Сорокін вважає, що прецедентні феномени мають такі ознаки: 1) є фактами; 2) часто повторюються; 3) є маркованими; 4) є рефлексивними; 5) відрізняються клішованістю (сильною або слабкою); 6) є згорнутими асоціативними ланцюжками; 7) мають шкалу оцінок [Сорокін 1998, с. 34–35]. Тобто прецедентні феномени можна кваліфікувати як згорнуті метафори, символи, маркери національного менталітету. Вони представлені не лише художніми текстами, а й фільмами, рекламою, анекдотами, публіцистикою, музикою, архітектурою, історичними фактами тощо.

Прецедентні феномени можуть мати універсальний та національно-специфічний статус [Селіванова 2006, с. 493]. Причому той самий прецедентний феномен може інакше сприйматися у різних національних культурах (хрестоматійним є приклад білого кольору, який в індійській культурі означає траур, а в європейській – радість, чистоту, оновлення).

Прецедентні феномени є частиною так званих «фонових знань» – імпліцитної інформації, спільної для співрозмовників, яка додається до змісту вербального повідомлення й дає змогу оптимізувати його сприйняття й розуміння [Селіванова 2006, с. 636], тобто саме вони уможливають адекватне розуміння всіх нюансів смислу висловлювання.

Даючи тлумачення прецедентним феноменам, О. Селіванова зазначає, що вони можуть реалізуватися в таких формах, як 1) прецедентне ім'я (інди-

видуальне ім'я відомої людини, персонажа твору, артефакту), 2) прецедентна ситуація (значима подія, яка реально відбувалася в житті етносу й цивілізації), 3) прецедентний текст (відомий твір, актуалізований в інших текстах) [Селіванова 2006, с. 492].

Прецедентне ім'я – своєрідний складний знак, звертаючись до якого автор активує у свідомості читача стереотипний набір смислових компонентів, інформативних та конотативних, розраховуючи на спільні фонові знання [Ребрій 2015, с. 274]. Іншими словами, прецедентні імена часто виступають символами певних якостей: як внутрішніх, так і зовнішніх. Вони можуть вживатися в текстах як самостійно, так і бути маркерами інших прецедентних феноменів (прецедентних текстів, прецедентних ситуацій) [Ребрій 2015, с. 274].

Прецедентні імена як вияв інтертекстуальності досліджувалися в різних аспектах на матеріалі української та іноземних мов, зокрема: 1) як проблема художнього перекладу [Ребрій 2015]; 2) їх соціопрагматичний потенціал у політичному дискурсі [Рослицька 2018]; 3) як засіб репрезентації індивідуальності мовця чи індивідуального стилю автора, його естетичної концепції [Гапченко 2019; Корольова 2012; Мислива, 2011 та ін.], 4) як засіб впливу в рекламі [Степанюк 2019]; 5) як складники культурно-мовної компетенції індивіда [Корольова 2012; Гапченко 2019] тощо.

Інтертекстуальність та різні форми її вияву у творчості Оксани Забужко також були предметом філологічних студій. Зокрема, Д. Анастасьєва дослідила інтертекстуальні зв'язки повісті «Казка про калинову сопілку» [Анастасьєва 2011]; В. Мислива аналізувала прецедентні імена [Мислива 2011] та шевченківські алюзії [Мислива 2010] у творчості письменниці; О. Переломова вивчала структуру повісті «Інопланетянка» в аспекті реалізації в ній фемінного дискурсу через інтертекстуальні зв'язки [Переломова 2006]. Проте менше уваги приділялося поезії Оксани Забужко, а прецедентні імена як маркери інтертекстуальності в її віршах ще не були предметом мовознавчих досліджень.

Мета статті – проаналізувати та класифікувати прецедентні імена-антропоніми в поезії Оксани Забужко та дати лінгвістичну інтерпретацію виконаним ними функціям.

Матеріал дослідження – вибрані поезії Оксани Забужко зі збірки «Друга спроба» (2005), яка містить вірші з попередніх збірок «Травневий іній» (1985), «Диригент останньої світки» (1990), «Авто-стоп» (1994), «Новий закон Архімеда» (2000). Методом суцільної вибірки було сформовано картотеку з 62 прикладами вживання прецедентних імен.

Для реалізації мети були застосовані такі **методи дослідження**: суцільної вибірки матеріалу, контекстуального аналізу, дискурсу-аналізу.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зазначимо, що в статті увагу зосереджено на прецедентних іменах-антропонімах, оскільки саме вони і за частотністю вживання, і за різноманітністю форм, і за функціональним навантаженням виділяються на фоні інших.

Виявлені в поезії Оксани Забужко прецедентні імена-антропоніми за критерієм походження можна поділити на дві основні групи: 1) українські й 2) зарубіжні (запозичені з інших національних культур). Кожна з виділених груп має дещо відмінні від іншої функціональне навантаження та роль у структурованні тексту.

Українські прецедентні імена-антропоніми, на відміну від зарубіжних, характеризуються тим, що переважно називають реальних людей, натомість серед зарубіжних згадуються як реальні люди, так і персонажі творів різних видів мистецтва.

Переважна частина українських прецедентних імен-антропонімів у поезії О. Забужко належить людям із сильним характером, митцям, відомим інтелектуалам, непересічним особистостям, борцям на національну українську ідею. Саме їх популяризує поетеса у своїх віршах, часто згадуючи про маловідомі сторінки їхнього життя чи творчості. Особливо характерним є такий підхід для творення жіночих образів, коли прецедентне ім'я виконує композиційно-текстотвірну функцію, тобто виступає ключовим словом, навколо якого розвивається авторський задум.

В аналізованих віршах виявлено два прецедентних імені з такою функцією – історика й етнографа Катерини Михайлівни Грушевської (дочки Михайла Сергійовича Грушевського) та письменниці Лариси Петрівни Косач (Лесі Українки).

В обох поезіях прецедентне ім'я функціонує за однаковим алгоритмом: 1) використовується в заголовку; 2) повторюється в різних варіантах, часто в складі тропів чи стилістичних фігур; 3) у ході цього повторення відбувається «прирощування» до цих імен додаткових логічних, асоціативних, оцінних та емоційних смислів, так що часто авторка не лише актуалізує фонові знання читача, а й творить для нього нові концепти чи міфологеми.

Прикладом наведеного алгоритму функціонування прецедентних імен є поезія «Портрет К.М. Грушевської в юності». Уже в заголовку О. Забужко використовує цікавий спосіб актуалізації прецедентного імені: воно є складовою назви образотворчого виду мистецтва – портрета; отже, робиться акцент на візуальній складовій образу героїні й проектується композиційна структура вірша, який вибудовується навколо роздумів поетеси, котра вдивляється в риси молодої Катерини Грушевської. Цікавим також є варіант прецедентного імені – офіційна його форма, з ініціалами та прізвищем. Такий спосіб першого уведення прецедентного імені в текст ставить його в максимально нейтральну позицію, сприймається без експресії чи оцінки. Композиційний задум вірша будується на своєрідній «експресивній градації» образу: від нульового рівня експресії до його наростання у фіналі.

Розглянемо варіанти цього прецедентного імені в порядку його таких уведень в текст:

1) *Катерино Михайлівно, панно Катрусю! // Стоячий «колнєжик», // Пелюсткова шкіра блондинки // І рот недитинно-владний* [Забужко 2005] – актуалізація прецедентного імені у вигляді звертання до зображення героїні на портреті; у його складі

використано одразу дві форми імені: офіційну (ім'я та патронім) і зменшено-пестливу в комбінації з вишукано-архаїчною пошанною формою звертання до молодих незаміжніх жінок «панна»; такий прийом інтимізує мовлення, і цей ефект збільшується завдяки стилістичному контрастові з офіційною формою імені; інтимізація підкріплюється візуальними образами, також контрастними, створеними за допомогою метафор та епітетів; такий прийом є композиційним засобом, який формує у читача очікування трагічного;

2) *Бути Грушевською родом – уже-бо незмивна пляма, // Бути Грушевською духом – гріх, непрости- мий вовіки* [Забужко 2005] – ще один варіант цього ж прецедентного імені актуалізується у формі прізвища в складі псевдоцитати, сформульованої як максима, що приписується каральним органам СРСР; така форма введення цього прецедентного імені в текст виконує функцію багатозарової актуалізації: авторка вибудовує асоціації не лише з Катериною Грушевською, а й з іншими членами її родини, які також постраждали від репресій, зокрема з її батьком, істориком Михайлом Грушевським; прецедентне ім'я в наведеному контексті виконує й композиційно-текстотвірну функцію: у читача посилюється очікування трагічного через алюзію на реальні події;

3) *Катерино Михайлівно, ніжна білява інфанта, // Скількисзначне число у космічних архівах ГУЛАГу* [Забужко 2005] – введення прецедентного імені в складі однорідних звертань, два останні з яких є контрастними за своїм емоційним забарвленням образними перифразами («олюднений» романтичний та «дегуманізований» трагічний), формує асоціативний багатозаровий образ героїні як ніжної, беззахисної, вразливої і сильної, мужньої, героїчної особистості водночас, акумулює в одне ціле хронологічно різні варіанти цього образу;

4) *Катерино Михайлівно, // панно Катрусю, що стали-сьте пилом, І не табірним – зоряним: // Вами засіяне небо* [Забужко 2005] – остання актуалізація аналізованого прецедентного імені, з одного боку, є повтором першого вживання (однорідні звертання, перший компонент якого – офіційна форма імені, інша – зменшено-пестлива в комбінації з архаїчною формою «панна») і творить композиційну рамку, проте вона має іншу графічну організацію: «Катерино Михайлівно» – в одному рядку, «панно Катрусю, що стали-сьте пилом» – в наступному; друга частина звертання має складнішу структуру (ускладнена підрядною частиною) й сприймається цілісно та відокремлено від першої; такий прийом не лише ускладнює систему асоціативних зв'язків, але й міфологізує образ героїні.

У вірші «Задзеркалля: пані Мержинська» [Забужко 2005] спостерігаємо схожий алгоритм використання прецедентного імені. Проте тут задіяно ще один цікавий текстотвірний композиційний прийом: уже в заголовку О. Забужко називає Лесею Українку гіпотетичним іменем «пані Мержинська». Такий спосіб актуалізації прецедентного антропоніма встановлює асоціативний зв'язок, по-перше, одразу з двома реальними людьми – Лесею Українкою і

Сергієм Мержинським, по-друге, з реальною прецедентною ситуацією – їхніми романтично-дружніми стосунками, по-третє – з прецедентним текстом англійського письменника Л. Керолла «Аліса в Задзеркаллі». Сильна позиція (у заголовку) в поєднанні з аллюзією на згаданий твір визначає його композиційно-текстові функції, спрямовуючи очікування читача. Адже очевидно, що мова йтиме про гіпотетичну ситуацію, коли Лариса Косач стає дружиною Сергія Мержинського.

О. Забужко через низку побутових сценочасливого сімейного життя реалізує цей передбачуваний сценарій, використовуючи варіанти прецедентного імені (Лариса Косач-Мержинська, Лариса Петрівна Косач-Мержинська, пані Лариса, Лесюня), та вводить низку інших прецедентних імен: Сергій Костянтинич Мержинський, Людя Старицька (Людімила Старицька-Черняхівська), Людїна Рона (Вероніка, дочка Людмили Старицької-Черняхівської), які дозволяють створити максимально реалістичну картину вигаданого поетесою «сімейного щастя» Лесі Українки.

Проте естетична концепція вірша реалізується не лише через називання «гіпотетичного» імені, але й неназивання її широковідомого псевдоніма – Леся Українка, адже в створеній Забужко альтернативній реальності її героїня є звичайною жінкою, заклопотаною винятково домашніми справами. У тексті вірша наявна лише аллюзія на цей псевдонім, реалізована через прецедентне ім'я персонажа поеми Лесі Українки «Одержима» – Міріам, яка приходить до «пані Мержинської» у снах чи мареннях: *Міріам. Міріам. Ах ти, Господи. Ні, не згадати* [Забужко 2005].

Чоловічі прецедентні імена-антропоніми українського походження в поезіях О. Забужко виконують дві основні функції:

1) формування збірного, узагальненого образу (наприклад, як у вірші «Пам'яті проклятих поетів»): *Але ж в'язниця – не для поетів, поетам належить ся – проходити крізь стіни: зробившись кинутим на багнеті тілом, ти зрадив свій дар. І Євген Маланюк на карім коні – «а ми ж тую червону калину підніmemo», і Олег Ольжич у загуслому присмерку змовконспірацій-терактів, і Василь Стус у табірних снігах, і «той, що у безсонну ніч бунтарські зазиви друкує», – історія української літератури є історія «проклятих поетів», і саме тому – ненаписаних книг...* [Забужко 2005]; тут використано кілька прецедентних імен для створення збірного образу поетів, творчість яких довгий час була забороненою в часи СРСР через їхню громадянську позицію;

2) уточнювальну, коли прецедентне ім'я-антропонім доповнює назву твору мистецтва (часто за схемою «назва твору+його автор»): *О. Ольжич «Робітня»* (підпис під епілогом до поезії «Пам'яті проклятих поетів»); *Так випаровується сила, // Що біла – козирем у масть! – // З страшиного «Требника» Могили* («Ars Poetica. Подражаніє П. Верлену»); *Із ружжею у косах кучерявих // І томиком Олеся у торбинці* («Три вірші з роману...») [Забужко 2005]; прецедентне ім'я-антропонім у таких випадках допомагає точно ідентифікувати конкретний твір мистецтва

або групу творів якогось автора, тобто виступає актуалізатором прецедентного тексту/текстів;

3) концептотвірну, коли прецедентне ім'я наводиться в складі епіграфа до вірша: *Ох, якби те сталося, щоб ви не вертались... Т. Шевченко* (епіграф до вірша «Зворотня адреса, або Поема проводу» [Забужко 2005]); у таких випадках прецедентне ім'я у складі епіграфа виражає авторський задум поезії.

Зарубіжні прецедентні імена-антропоніми у поезії Оксани Забужко можна поділити на дві групи: 1) які називають реальних осіб; 2) які називають персонажів різних видів мистецтва.

Серед імен реальних осіб поетеса найчастіше згадує співаків, музикантів і композиторів (*Паваротті, Ліст, Армстронг, Сінатра, Преслі, Гарфункель*), а також письменників (*Інґрід Йонкер, Данте, Бродський, Верлен, Том Пау, Шекспір, Альбер Камю*); поодинокими є імена філософів та науковців (*Ніцше, Платон, Архімед*), інших митців (*Пазоліні, Веласкес*). Найчастотнішими серед прецедентних імен-персонажів є біблійні (*Лазар, Марія з Магдали/Магдалина, Месія/Ісус, апостол Павло, Петро/Симон, Пілат, Ной, Хам*), рідше – з античної міфології (*Агамемнон, Клітемнестра, Егісф, Атрей, Брісеїда, Кассандра, Пандора, Сізіф*) і літературних та фольклорних творів (*Макбет, Гамлет, Полоній, Роб і Боб, Том і Рон, Русалочка, Попелюшка*).

Підбір прецедентних імен у поезії О. Забужко свідчить про інтелектуальність її поезії, адже вона вибудовує асоціації не лише навколо широковедомих осіб, а й таких, чий імена не є частиною фонових знань пересічних українців (проте є достатньо відомими в інших етнокультурних спільнотах або в міжнародних інтелектуальних колах). Наприклад, Інґрід Йонкер – південноафриканська поетеса з трагічною біографією, яка, ймовірно, вчинила самогубство в досить екзотичний спосіб (вночі втопилася в морі), Гарфункель – американський співак і актор, учасник не менш популярного, ніж The Beatles, музичного поп-гурту Simon and Garfunkel, Том і Рон – герої шотландського фольклору. Інколи джерела цих прецедентних феноменів зрозумілі з контексту вірша, проте поетеса, без сумніву, адресує свої твори насамперед інтелектуальному читачеві.

Функції запозичених прецедентних імен визначаються їхньою позицією в тексті:

1) у складі заголовка виконує композиційно-текстові функції («Сізіф», «Клітемнестра», «Попелюшка», «Новий закон Архімеда», «Ars Poetica. Подражаніє П. Верлену»); прецедентне ім'я є основним концептом, навколо якого розвивається асоціативно-образний ряд: чи то як діалог-суперечка («Сізіф»), чи то як власна інтерпретація відомого сюжету («Клітемнестра», «Коментар до дій Св. Апостолів»), чи то як наслідування естетичної концепції («Ars Poetica. Подражаніє П. Верлену»);

2) у складі епіграфа виконує концептотвірну функцію, формує основну думку тексту; причому епіграф може наводитися як в українському перекладі (наприклад, епіграфи до віршів Like a Camel, Like Weasel, Like a Whale, «Сізіф», «Зворотня адреса, або Поема проводу», «Шотландським

поетам»), так і мовою оригіналу (наприклад, епіграфи до віршів «Шотландським поетам» – англійською, «Постскрипtum» – італійською);

3) у тексті вірша може виконувати такі функції: а) композиційно-текстові (як правило, коли воно часто вперше з'являється в заголовку, потім повторюється в тексті вірша, при цьому часто вводяться інші, пов'язані з ним, прецедентні імена, як у віршах «Сізіф», «Клітемнестра», «Історія ересі», «Коментар до дій Св. Апостолів»); б) актуалізація певних символічних якостей: *Коли я, мов Русалочка, йду босака крізь минуле* («Од такої тоски» [Забужко 2005]); *Звичайно, не Армстронг – та все ж, видувачу з рота // сріблясту змію саксофона й тоски-нізачим, – //good job, паруб'ята, їй-Богу, – хороша робота!* («Джаз по-італійськи» [Забужко 2005]); в) актуалізація прецедентних ситуацій: *...і знали поетів Платони // до дідька з цієї держави* («Зворотня адреса, або Поема проводу» [Забужко 2005]); *Інґрід Йонкер пливе їм назустріч – кити // салютують їй сталактитовим лісом фонтанів* (Like a Camel, Like Weasel, Like a Whale [Забужко 2005]); г) актуалізація прецедентних текстів або інших творів мистецтва: *– Як називався той фільм Пазоліні? // – Либонь, «Теорема»...* («Теорема» [Забужко 2005]); *Метикований львівський фотограф // позу обрав як належить, // Впізнавши в моделі Веласкесову інфанту* («Портрет К. М. Грушевської в юності» [Забужко 2005]); *Хвилина вагання – мов віко у скрині Пандори // Замерло, підважене: ще нічиєї вини // Нема, але є – невідступність тяжкої напасти* («Перед світом» [Забужко 2005]); *В голому небі пливе хмарина, // яку Гамлет не має з чим порівняти* (Like a Camel, Like Weasel, Like a Whale [Забужко 2005]).

Як демонструють наведені приклади, Оксана Забужко поєднує кілька прецедентних феноменів в одному образі, причому це досить неочікувані поєднання різних часових пластів, культур, творів мистецтва: давньогрецького міфологічного героя

Сізіфа і письменника й філософа Альбера Камю («Сізіф»); давньогрецького філософа Платона, біблейних персонажів Ноя, Хама, Понтія Пілата, літературного героя Мина Мазайла й поета Тараса Шевченка («Зворотня адреса, або Поема проводу»); Апостола Павла, південноамериканської поетеси Інґрід Йонкер і групи «Бітлз» (Like a Camel, Like Weasel, Like a Whale); філософа Фрідріха Ніцше й композитора Ференца Ліста («Вступ до естетики пози») тощо.

Висновки. Отже, було проаналізовано й класифіковано прецедентні імена-антропоніми в поезії Оксани Забужко та інтерпретовано їхні функції. Проведений аналіз засвідчив, що поетеса використовує як українські, так і зарубіжні лексеми. Залежно від позиції у структурі тексту (заголовок, епіграф, початок, середина чи кінець тексту вірша) вони виконують різні функції: композиційно-текстові, концептотвірні, актуалізують символічні риси денотата, прецедентні тексти чи ситуації. Прецедентні імена, які використовує поетеса, інтелектуалізують її поезію, адже часто асоціації вибудовуються не лише навколо широковідомих осіб, а й таких, чиї імена не є частиною фонових знань пересічних українців. Особливістю індивідуального стилю Оксани Забужко є й те, що вона часто поєднує в межах однієї поезії кілька прецедентних імен, інколи різних за походженням. Поетеса нашаровує асоціативні образи один на одного, актуалізує прецедентні імена у складі порівнянь, метафор та інших тропів, витворюючи складний авторський концепт. Тому здійснена спроба аналізу прецедентних імен та їх функцій у творчості Оксани Забужко не є вичерпним дослідженням. Вона засвідчує, що інтертекстуальність є ознакою індивідуального стилю поетеси, а прецедентні імена-антропоніми вступають у складні асоціативно-сміслові зв'язки з іншими художніми засобами, що може стати предметом дальших досліджень.

Література

1. Анастасьева Д.С. Інтертекстуальні зв'язки «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко. *Вісник Донецького національного університету. Сер. Б. Гуманітарні науки*. 2011. № 1. С. 13–17.
2. Гапченко О.А. Прецедентні імена в індивідуальному лексиконі білінґва. *Science and Education a New Dimension. Philology, VII(59), Issue: 195, 2019 Apr.*
3. Забужко О. Зі збірки «Друга спроба» (2005): URL: <http://poetyka.uazone.net/zabuzhko/>
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
5. Корольова В.В. Прецедентні феномени в мові сучасної поезії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Філологічна. 2012. Вип. 29. С. 8–10.
6. Кристева Ю. Бахтин, слово, діалог і роман. *Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму*. М.: ИГ Прогресс, 2000. С. 427–457.
7. Кузьмина Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. Москва: КомКнига, 2007. 272 с.
8. Мислива В.М. Інтертекстуальність імен у творчості Оксани Забужко. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2011. Випуск 58. С. 174–177.
9. Мислива В. Шевченківські алюзії у творчості Оксани Забужко. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2010. № 21. С. 97–102.
10. Переломова О.С. Інтертекстуальність сучасного фемінного художнього дискурсу (спостереження за структурою тексту повісті О. Забужко «Інопланетянка»). *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки*. 2006. № 11(95). Т. 1. С. 89–93.
11. Ребрій О.В., Ташченко Г.В. Прецедентні імена як проблема художнього перекладу. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. Харків, 2015. № 81. С. 273–280.

12. Рослицька М.В. Прецедентне ім'я в політичному дискурсі: формально-семантичні ознаки і прагматичний потенціал (на матеріалі промов президентів України, Польщі та Франції кін. XX – поч. XXI ст.): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук 10.02.15 – загальне мовознавство. Львів, 2018. 357 с.
13. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К., 2006. 716 с.
14. Сорокин Ю.А. Антропоцентризм vs. Антропофилия: доводи в пользу второго понятия. *Язык. Сознание. Коммуникация: сб. статей* / ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. Москва: Филология, 1998. Вып. 4. С. 34–45.
15. Степанюк А.В. Використання прецедентних феноменів у текстах української та англомовної реклами: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 035.01 – українська мова та література. Миколаїв, 2019. 16 с.

References

- Anastasiyeva D.S. (2011) Intertekstualni zviazky «Kazky pro kalynovu sopilku» Oksany Zabuzhko [Intertextual links of «Fairy tales about the viburnum flute» by Oksana Zabuzhko]. *Visnyk Donets'koho natsionalnoho universytetu. Ser. B. Humanitarni nauky*. № 1. S. 13–17 [in Ukrainian].
- Harshenko O.A. (2019) Precedentni imena v individualnomu leksykonu bilinhva. *Science and Education a New Dimension. Philology, VII(59), Issue:* 195, Apr. [in Ukrainian].
- Zabuzhko O. (2005) Zi zbirky «Druha sprobа» [From the collection “Second Attempt”]. [in Ukrainian]: URL: <http://poetyka.uazone.net/zabuzhko>
- Karaulov Ju.N. (2010) Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost [Russian language and language personality]. Moskva: Izdatelstvo LKI, 264 s. [in Russian].
- Korolova V.V. (2012) Precedentni fenomeny v movi suchasnoi poezii [Precedent phenomena in the language of modern poetry]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Ser.: Filolohichna. Vyp. 29. S. 8–10 [in Ukrainian].
- Kristeva Yu. (2000) Bahtin, slovo, dialog i roman [Bakhtin, word, dialogue and novel]. *Francuzskaja semiotika: Ot strukturalizma k poststrukturalizmu*. Moskva: IG Progress, S. 427–457 [in Russian].
- Kuzmina N.A. (2007) Intertekst i yego rol v processah evolyucii poeticheskogo yazyka [Intertext and its role in the processes of evolution of poetic language]. Moskva: KomKniga, 272 s. [in Russian].
- Myslyva V.M. (2011) Intertekstualnist imen u tvorchosti Oksany Zabuzhko [Intertextuality of names in the Oksana Zabuzhko's works]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*. Vypusk 58. S. 174–177 [in Ukrainian].
- Myslyva V. (2010) Shevchenkivski aluzii u tvorchosti Oksany Zabuzhko [Shevchenko's allusions in the Oksana Zabuzhko's works]. *Volyn-Zhytomyrshhyna. Istoryko-filolohichnyy zbirnyk z rehionalnykh problem*. № 21. S. 97–102 [in Ukrainian].
- Perelomova O.S. (2006) Intertekstualnist suchasnoho feminnoho khudozhnoho dyskursu (sposterezhennia za strukturoiu tekstu povisti O. Zabuzhko «Inoplanetianka») [Intertextuality of modern feminine discourse]. *Visnyk Sumskoho derzhavnogo universytetu. Seriya Filolohichni nauky*. № 11(95). T. 1. S. 89–93 [in Ukrainian].
- Rebrii O.V., Tashhenko H.V. (2015) Precedentni imena iak problema khudozhnioho perekladu [Precedent names as a problem of literary translation]. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina. Seriya: Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov*. Kharkiv. № 81. S. 273–280 [in Ukrainian].
- Roslytska M.V. (2018) Precedentne imia v politychnomu dyskursi: formalno-semantychni oznaky i prahmatychnyi potentsial [Precedent name in political discourse: formal-semantic features and pragmatic potential] (na materialii proмов prezydentiv Ukrainy, Polshhi ta Frantsii kin. XX – poch. XXI st.): PhD thesis: 10.02.15. Lviv, 2018. 357 s. [in Ukrainian].
- Selivanova O.O. (2006) Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K. 716 s. [in Ukrainian].
- Sorokin Ju. A. (1998) Antropocentrizm vs. Antropofiliya : dovidy v polzu vtorogo ponyatiya [Anthropocentrism vs. Anthropophilia: arguments in favor of the second concept]. *Jazyk. Soznanie. Kommunikaciya: sb. statey*. Moskva: «Filologiya». Vyp. 4. S. 34–45 [in Russian].
- Stepaniuk A.V. (2019) Vykorystannia precedentnykh fenomeniv u tekstakh ukraiinskoii ta anhlomovnoi reklamy [The use of precedent phenomena in the texts of Ukrainian and English advertising]: PhD the author's abstract: 035.01. Mykolaiv. 16 s. [in Ukrainian].

PRECEDENT NAMES AS MARKERS OF INTERTEXTUALITY IN THE OKSANA ZABUZHKO'S POETRY

Abstract. The article analyzes precedent names-anthroponyms as markers of intertextuality in the poetry of Ukrainian writer Oksana Zabuzhko. The study has been performed from the standpoint of anthropocentrism, with an emphasis on the functional aspect of linguistic phenomena, involving a broad non-verbal context. Precedent names are interpreted as a part of the background knowledge, a complex sign, referring to which the author activates a stereotypical set of semantic components in the mind of a reader.

The purpose of the article is to analyze and classify precedent names-anthroponyms in Oksana Zabuzhko's poetry and to give a linguistic interpretation of the functions they perform.

Research methods: continuous sampling of material, contextual analysis, discourse analysis.

Research material: selected poems by Oksana Zabuzhko from the collection «The Second Attempt» (2005).

The main results. According to the criterion of origin, precedent names-anthroponyms are divided into two groups: Ukrainian proper and borrowed from other national cultures. Each of the groups has a different functional load and role in text structuring. Depending on the position in the structure of the text (title, epigraph, text of the poem), they perform the following functions: composition-text-forming, concept-forming, they actualize the symbolic features of the denotation, precedent texts or situations. The precedent name performs a composition-text-forming function according to the following algorithm: 1) it is used in the title; 2) repeated in the composition of tropes or stylistic figures; 3) in the course of repetition «increases» additional logical, associative, evaluative and emotional meanings, as a result of which new concepts or mythologies are created. Ukrainian female precedent names are distinguished by the greatest variability of functions. The facts of actualization of several realities by one precedent name are established.

Conclusions. Peculiarity of Oksana Zabuzhko's style is the combination of several precedent names, often of different origins, within one poetry. The poetess layers associative images on each other, actualizes precedent names within the tropes, creating a complex author's concept.

Keywords: precedent name, precedent text, precedent phenomenon, intertextuality, the language of fiction, Oksana Zabuzhko.

© Калига О., 2021 р.

Оксана Калига – кандидат філологічних наук, доцент кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Київ, Україна; o.m.kalyta@npu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-3776-0575>

Oksana Kalyta – PhD, Associate Professor of the Ukrainian Language Stylistics Department, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine; o.m.kalyta@npu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-3776-0575>